

Любов Халезова

ХАЛЕЗОВА Любов Володимирівна — старший викладач Севастопольського гуманітарного університету. Сфера наукових інтересів — релігієзнавство, історія релігійної думки в Україні.

АРХІЄПИСКОП КРИМСЬКИЙ ЛУКА ПРО СПОСОБИ ДУХОВНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ КРИМСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Сучасне українське суспільство задекларувало потребу духовності, необхідності її виховання та розвитку, як одного із основних напрямків демократизації. Як оздоровити націю духовно? Це питання є ключовим у світлі дискусії, що розгорнулася в наші дні, стосовно ролі духовності особистості в контексті глобальних проблем сучасності. Соціокультурні зміни в постіндустріальну епоху загострили потребу у таких духовних вождях і лідерах, моральні підвалини котрих стали б взірцевими і бездоганними. Не випадково сучасні історики, філософи, релігієзнавці звертаються до недавнього минулого в пошуках такої особистості, що відповідала б усім критеріям святості й активної позиції. Вітчизняними релігієзнавцями проводяться дослідження робіт багатьох українських церковних діячів і філософів: митрополита Іларіона (І.Жеребило) [1], Памфіла Юркевича (І.Козій) [2], митрополита Климента Смолятича (Т.Лозова) [3], Паісія Величковського (М.Пігош) [5], патріарха Йосифа (М.Олійник)

[4]. Звернення саме до церковних діячів не випадкове — нині багато дослідників відмовляються від терміна «релігія» і «релігійний» не через фактор історичного процесу матеріалізації, а тому, що вважають терміни «духовність» і «духовний» більш коректними. У кожного з названих діячів були свої способи впливу на паству й оточення, кожний з них дбав про піднесення духовності українського народу по-своєму. Сучасні дослідники психології релігії вважають духовність комплексом людських якостей, якими може володіти як релігійна, так і нерелігійна людина, і релігійні цінності функціонують у будь-якому соціумі.

Спадщина архієпископа Кримського Луки (Войно-Ясенецького) як хірурга, педагога і проповідника вже розглядалася. Однак, його професійна діяльність як керівника єпархії в післявоєнний період ще не стала темою окремого дослідження.

Ціль даної статті — виявити способи, що використовувалися архієпископом задля духовного оздоровлення населення Кримської єпархії й установити можливі паралелі із сучасним станом проповідницької діяльності.

Архієпископ Кримський Лука (Войно-Ясенецький) починав свою кар'єру в якості професійного хірурга, і згодом, уже прийнявши сан, але продовжуючи працювати й у медицині, часто використовував саме медичну точність і скрупульозність у створенні «команди», і так само «по-медичинськи» підходив до лікування духовних і душевних хвороб пастви.

Формування цілісності особистості являлось головним завданням архієпископа Луки. Він використовує величезну кількість способів вивчення і зцілення душі та духу, кожне слово своїх проповідей Войно-Ясенецький проробляє дуже ретельно, тексти його підпорядковані логічній структурі та відрізняються стилістичними особливостями для різних груп слухачів, адже проповідь — це основний момент впливу.

Але проповідь — це тільки мала частина діяльності пастиря й архієпископа. У 1942 році Лука після закінчення терміну чергового заслання (на початку війни він був призначений консультантом усіх госпіталів Красноярського краю і головним хірургом евакогоспіталю №15-15) отримав сан архієпископа і був призначений на Красноярську кафедру. У 1944 році Луку переведено на Тамбовську кафедру, у травні 1946 року — у Крим. Такі «перекидання» не були випадковими. Кожна з цих єпархій потребувала чіткого керівництва щодо виведення їх із кризи. Так, за свідченням протодиякона Василя Марущака, одного з дослідників життя Святого Луки, «...до кінця 1943 року у всій єпархії функціонувала одна єдина малюсінька церква в Ніколаївці. І архієпископ Лука розумів, що якщо не відкрити храми в різних місцях Красноярського краю, то настане повне духовне здичавіння народу. Прагнення до Бога, не дивлячись ні на що зберігалось, особливо серед прибулих українців, котрі різко відрізнялися від сибіряків своєю релігійністю» [7, с.50].

Оскільки архієпископ сам був натурою діяльною, постійно займався самоосвітою, цього ж вимагав і від підлеглих. Принципи роботи архієпископа щодо підбору кадрів абсолютно точно вписуються в сучасну модель менеджменту і маркетингу: для досягнення загальної мети на кожному місці повинна знаходитись людина, фанатично закохана у свою роботу, котра знає і «володіє інформацією» з будь-якого питання, яке може раптом виникнути в середньостатистичного споживача. Основний маркетинговий хід — це зуміти оволодіти споживачем окремого регіону, надати йому саме той товар, на який він чекає.

Після переведення на Кримську кафедру Архієпископу Луці було вже 69, але він охоче береться за роботу. У 1947 році він особисто об'їхав 50 приходів з 58 існуючих у єпархії, всюди проповідуючи і розмовляючи з народом. В усіх містах відправляв службу, а в деяких і неодноразово.

Проаналізувавши ситуацію, Лука виявив 4 причини, через які унеможлилювали місіонерську діяльність у Криму. По-перше, низький рівень освіченості і культури кримського духовництва. Станом на 1947 рік у єпархії було тільки 16 священників з повною семінарською освітою, 10 з яких були віком 69–83 років. Жоден священник не мав академічної освіти. По-друге, навіть священники, які б воліли зайнятися місіонерством, були неспроможні, тому що в Криму майже цілковито була відсутня література про сектантство і розколи. Третя причина полягала в тому, що народ практично не відвідував сільських церков, а тому слухати проповіді проти сектантства було нікому. По-четверте, співбесіди із сектантами були неможливі за існуючих політичних умов.

Організувати духовно-навчальну справу була важко, тому що священників, які отримували злиденну платню, було складно зобов'язати приїжджати до Сімферополя навіть на короткотермінові курси. Курсантів ніде було розмістити, і нікому було проводити заняття з ними. З тих самих причин неможливо було поповнити знання псаломщиків, з яких по всій єпархії було 16 чоловіків, а інші церкви обслуговувалися монахинями, дружинами священників або напівписьменних селян. Загальне становище кримської єпархії було злиденне. Вона була найбіднішою і відповідно неприбутковою. Побутові умови багатьох священників були жалюгідні, що змушувало їх найматися на важкі чорні роботи. Внаслідок майже повного відходу чоловіків від церкви і неграмотності жінок, неможливо було знайти людей, що підходять на посаду церковного старости. За відгуками кримських старожилів, релігійність російського населення Криму завжди була низькою, церкви підтримувалися головним чином греками і болгарями, яких було виселено із Криму під час війни. Їх замінили переселенці з центральних областей Росії, котрі почувалися в Криму як тимчасові поселенці і здебільшого були індивідуальними щодо релігії.

Архієпископ почав з генерального чищення духівництва. Будучи добрим адміністратором, котрий був обізнаний із становищем на периферії, він уже в другому кварталі 1946 року на нараді благочинних порушив питання про необхідність для єпархії посади роз'їзного священика, аби благочинні частіше бували в паствах свого підпорядкування для перевірки діяльності парафіяльних священиків і роз'їзний священик був потрібний, щоб храми не залишалися без богослужінь у вихідні і святкові дні.

З перших же днів свого прибуття до Криму архієпископ Лука став проводити ряд заходів (виклик священиків з інших єпархій, звільнення зі штату, переміщення з однієї парафії в іншу), що своєю різкістю і запалом насторожило уповноваженого Ради в справах Російської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР при кримському облвиконкомі Я. Жданова. В інформаційній доповіді уповноваженого за 2-й квартал 1946 року читаємо: «На мої зауваження і поради не зважають» [8, с.19]. Необхідно зазначити, що в подальшому між архієпископом і уповноваженим налагодилися нормальні стосунки і всі розбіжності з приводу спільної роботи були вирішені досить швидко. Ось як Жданов характеризує архієпископа Луку у своїй доповіді за 1 квартал 1947 року: «Власні потреби скромні, не терпить будь-яких приношень, відразу ж по приїзду в кримську єпархію на першій нараді благочинних оголосив останнім і зажадав від них оголосити по всіх приходах, що він не приймає ніяких приношень. Не терпить серед духівництва в тій чи іншій мірі порушень канонічних правил, застосовує до таких міри стягнення у вигляді пониження в сані, переміщення, звільнення зі штату і навіть позбавлення сану. За час перебування в єпархії Лука близько 30 % духівництва в парафіях замінив шляхом висвяти знову в сан, звільнення і переміщення з парафії в парафію» [8, с.36]. Займався Лука не тільки питаннями церкви і єпархії. На прохання медиків він читав лекції з гнійної хірургії.

Але на цьому поприщі не все йшло гладко. Повторювалася давня ташкентська ситуація: той факт, що Лука читав лекції в рясі, був занадто зухвалим для обкомівських працівників і професорського складу. Останні, однак, мали власні причини для обурення — в основному пов'язані з ураженням самолюбством: куди б Лука не приходив з промовою, народ у залі вітав його стоячи, до того ж архієпископ проводив приватний прийом абсолютно безоплатно і обожнювався лікарським персоналом. Професори почали говорити про необхідність зняття ним ряси і про застарілість знань.

Сам архієпископ нарікав, що повторюється та сама картина, куди б він не приїхав — заздрісники роблять свою чорну справу. Один раз сам Лука в розмові з уповноваженим, сміючись, зауважив: «Якщо перейду в інше місце, вийде те ж саме, будуть так само заважати, мною будуть незадоволені, таке становище буває зі мною скрізь, де б я не знаходився». [8, с.82]. Не можливо було позбутися і від мерзотників, які старанно і наполегливо боролися за насиджене місце. Архієпископ у бесідах з уповноваженим часто розповідав про відсутність дисципліни і розпусу серед духівництва, якщо ж до деяких з них і застосував круті засоби, то через це зазнав слави жорстокого і деспотичного архієрея. Сам уповноважений у своїй характеристиці на архієпископа сімферопольського і кримського Луку від 8 березня 1949 року відзначав, що серед значної частини як духівництва, так і віруючих Лука авторитетом не користується за заборону священникам носити цивільний одяг і підстригати бороди. Багато хто з них називали Луку «деспотом», говорили, що він гарний хірург, але поганий архієпископ, тому що за найменше порушення канонічних правил священниками він розправлявся з ними жорстоко, незважаючи ні на які їх благання та виправдовування. Уповноважений вважав, що за своїм характером Лука «самолюбний, хвалькуватий, зарозумілий, всім і усюди підкреслює, що він великий авторитет не тільки

в середовищі духівництва, але і лікарського світу, що він відомий не тільки в Радянському Союзі, але і за кордоном, що цю популярність йому створив Радянський уряд» [8, с.73-75]. Крім того в характеристиці відзначено, що багато священиків позбавлених сану, говорили про Луку: «Будучи вимогливим до інших, не був вимогливим до себе» [8, с.76]. В інформаційній доповіді від 1 квітня 1949 року знаходимо, що лікарі поклали Луку в постіль, тому що на нозі з'явилася виразка від довгого стояння на ногах, а стояти доводилося щодня під час служби по кілька годин. Лікарі рекомендували скоротити діяльність на 50% і говорили: «Працюєте як 50-літній, а Вам 72 роки, не забувайте цього». І це «не вимогливий до себе»?

Основна причина невдоволення Луки — це безграмотність і неосвіченість місцевого духівництва. Критичним було становище із читанням проповідей. «Насамперед проповідуйте, а потім хрестіть», — писав Лука у своїх указах — деякі священики хрестять підлітків, юнаків, дівчат і дорослих без будь-якого оголошення, при повному незнанні охрещеними навіть найбільш елементарних засад християнського вчення» [7, с.153]. Лука вказував на те, що народ майже 30 років не чув слова Божого і жадає його, а відповіді священиків, що в них немає посібників для проповіді, приводили архієпископа в жах: «Так що ж? Значить немає у вас ні духу, ні сили, якщо не хочете проповідувати, не маючи збірників чужих проповідей, не маючи своїх думок про Бога, а шукаєте чужих?» [7, с.154]. Лука не раз вказував на сектантів, «які невпинно проповідують тільки за Біблією і ретельно, щодня читають її» у той час, як деякі священики жодного разу не прочитали всієї Біблії. Сам архієпископ почав читати проповіді щодня, а іноді і двічі на день у кафедральному соборі й інших церквах м. Сімферополя, окрім того для читання проповідей став виїжджати в пастви. Читав Лука проповіді, як свідчать доповіді уповноваженого, не тільки на євангельські теми, але і на різноманітні інші і навіть філософські («Про науку і релігію», «Про джерела

сучасного безбожництва», «Про суєтність слави людської» [8, с.75]). І знову Лука піднімав питання про найманців, а не пастирів: при об'їздах єпархії він бачив в одних священників досить великі богословські бібліотеки, в інших було багато книг з белетристики і жодної духовної. Сам архієпископ, котрий прийшов у релігію свідомо в досить зрілому віці, гаряче бажав, щоб у храмі була містична, чиста атмосфера, яка б сприяла духовності. Лука був перфекціоністом й ідеалістом — церква в його розумінні повинна була бути священним місцем для парафіян. Але як було позбутись тих служителів, які погано виконували свою роботу? Лука мав щиру потребу в духовному наставництві і йому було гірко одержувати листи від парафіян, у яких ті нарікали, що «набрид їм розбрат у духівництві». Люди потребували благочестя і молитви в храмі, а не вислуховування нарікань священників один на одного. У результаті багато парафіян відійшли від церкви і вступили у секти. Проаналізувавши причини «відсутності братолюбства», Лука виявив наступні фактори: неблагочестя, лінощі в молитві й у читанні слова Божого, і звичайно, сріблoloлюбство. Саме через церковні доходи ворогували священники і диякони, виживаючи один одного [8, с.97].

Втомившись від усних і письмових повідомлень, у 1950 році архієпископ практикував виклики священників у кафедральний собор для перевірки їхніх знань церковної служби. Зобов'язував усіх без винятку під час церковних служб проголошувати проповіді на церковні теми; служби проводити щодня не тільки в міських церквах, але й у сільських, навіть коли і храм був порожній. Ще в указі від 18 лютого 1948 року Лука соромив недбайливих священників за те, що церкви закриті від неділі до неділі: «Що заважає священникові щодня хоча б вечірню прочитати про себе в церкві при одній палаючій на престолі лампаді, або навіть у себе вдома? Якби так вели себе недбайливі пастирі, то, звичайно, твердо знали б щоденну службу. І для своєї дрімаючої від нудьги душі

одержали б велику користь. Змінилися б вони в очах Божих і в очах народу. Заслужили б любов своєї пастви і перестали б скаржитися на те, що їхні церкви пустують навіть у святкові дні. Благочестя і глибина віри пастирів передається і пастві. А холодна душу пастиря як запалить Божественним вогнем гинучих у забутті Бога душ ввірених йому Богом людей?».

Дивовижну політику проводив архієпископ проти закриття церков: неприбуткові храми звільняв від податку на утримання єпархії і патріархії, видавав дотації і позички на ремонт. А таких церков у єпархії було до десятка. Будь-яка навіть найбільш неприбуткова церушка повинна була існувати доти, поки хоч одна бідна бабуся відчувала потребу поклонитися в пошуках надії або розради .

Невдоволення Лукою досягло свого піку, коли він почав запрошувати священників із західних областей України. Архієпископ керувався абсолютно об'єктивними причинами: усі майже західники мали семінарську або вищу богословську освіту, усі вони, як правило, були гарними проповідниками, а «російські священники були малограмотними, а то й безграмотними». Такі служителі не могли виступати з гарною проповіддю. У 1957 році в Криму було 15 священників із Заходу, які становили 27% від загальної кількості духовенства [8, с.154-155].

Сам архієпископ приділяв проповіді основну увагу як центральному моментові впливу. Не випадково він проводив паралель між лікуванням тіла і розвитком духу, звертаючись до кримського духівництва такими словами: «Чи багато серед вас священників, котрі подібні до серйозних лікарів? Чи знаєте ви, як багато праці й уваги приділяють важко хворим гарні і досвідчені лікарі? Чи знаєте, як довго, годинами розпитують їх і всебічно досліджують їхній організм, як багато лабораторних і інших досліджень проводять над ними, як глибоко обмірковують результати своїх розпитів, досліджень і спостережень, щоб пізнати причину і сутність хвороби і знайти правильні шляхи до лікування її? Чи знаєте це? Але

завдання лікаря є тільки зцілення тілесних хвороб, а наше завдання незмірно більш важливе. Адже ми поставлені Богом на велику справу лікування душ людських, на рятування від мук вічних» [6, с.408].

Діяльність архієпископа не дозволила єпархії загинути в складний післявоєнний час. Скільки б не було нарікань на Луку з боку як церковників, так і цивільних, єпархію архієпископ прославив насамперед своєю особистістю, своєю церковною і медичною діяльністю. Те, що святитель діяв іноді жорстко, привело, в кінцевому підсумку, до оновлення кадрів. Досвід архієпископа щодо залучення професіоналів у єпархію є винятковим у сучасних умовах, коли активізувалися нетрадиційні релігійні течії. Святитель Лука був далекий від загравання з владою, від бажання брати участь у великих церковних перестановках, він не був політичним стратегом. Лука завжди думав тільки про паству, тільки про людей і їхнє благо, чим би це благо не виявилось: безкоштовним медичним прийомом, власною проповіддю, відмовою від закриття церков або відставкою непрофесіонала. Ставлення Святителя до своєї земної місії стало причиною його канонізації: у 1996 році Святійшим Синодом Української Православної Церкви Московського патріархату було прийняте рішення про зарахування Високопреосвященного архієпископа Луки до лику святих місцевого вшанування, як Святителя і сповідника віри. 18 березня 1996 року відбулося віднайдення святих останків архієпископа Луки, які 20 березня були перенесені у Свято-Троїцький кафедральний собор Сімферополя. Тут 25 травня відбувся урочистий акт зарахування Високопреосвященного Луки до числа місцевих святих. 13 липня 2006 року на засіданні Священного Синоду Української Православної Церкви під головуванням Блаженного Володимира, Митрополита Київського і всієї України, було заслухано рапорт Преосвященного Лазаря, Митрополита Сімферопольського і Кримського, про заснування ордена Української Православної Церкви «Святителя Луки,

архієпископа Сімферопольського і Кримського». Священний Синод ухвалив: благословити заснування ордена Української Православної Церкви «Святителя Луки, архієпископа Кримського». Цією нагородою будуть вшановувати за старанну працю на благо Святої Матері — Церкви насамперед лікарі, учені, і так само клірики-богослови, старанні проповідники.

Література

1. *Жеребило І.* Християнські моральні принципи політичної думки у «Слові» митрополита Іларіона // Історія релігій в Україні, науковий щорічник, — книга II. — Львів, 2004. — С.257-261. 2. *Козій І.* Християнський антропологізм Памфіла Юркевича як один із складових елементів української філософії // Історія релігій в Україні, науковий щорічник, — книга II. — Львів, 2004. — С.282-286. 3. *Лозова Т.* До питання про світоглядно-філософські орієнтації митрополита Климента Смолятича // Історія релігій в Україні, науковий щорічник, — книга II. — Львів, 2004. — С.296-301. 4. *Олійник М.* Заповіт патріарха Йосифа в контексті сучасності // Історія релігій в Україні, науковий щорічник, — книга II. — Львів, 2004. — С.132-137. 5. *Пігош М.* Український християнський мислитель Паїсій Величковський та його ідейні попередники. // Історія релігій в Україні, науковий щорічник, — книга II. — Львів, 2004. — С.342-348. 6. *Поповский М.А.* Жизнь и житие святителя Луки Войно-Ясенецкого, архиепископа и хирурга. — Санкт-Петербург, 2005. 7. *Протодиякон В.М.* Жизнеописание Святого исповедника, архиепископа Симферопольского и Крымского Луки (Войно-Ясенецкого) — Издательский отдел Симферопольской и Крымской епархии, 2000. 8. «Секретно»: архиепископ Крымский Лука (Войно-Ясенецкий) под надзором партийно-советских органов: [Сб. док.]/Сост. протоиерей Николай Доненко, С.Б.Филимонов. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2004. — 234 с.

Надійшла до редакції 24.07.2007 р.